

**MOLIYAVIY INSTRUMENTLARNI HISOBGA OLISH VA
ULARNI TO'G'RI BAHOLASH**

Eshonqulov Azamat Abdiraximovich

TIFT Universiteti "Buxgalteriya hisobi" kafedrasi mudiri

Iqtisodiyot fanlari falsafa doktori, dotsent

Yusufova Laylo G'ayrat qizi

O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasi,

magistratura tinglovchisi

Moliyaviy instrumentlar zamonaviy iqtisodiy faoliyatning ajralmas qismi hisoblanadi. Ular investorlar, korxonalar va boshqa moliya tashkilotlari uchun turli xil moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirish imkoniyatini yaratadi. Moliyaviy instrumentlar bilan bog'liq bo'lgan hisobga olish va baholash jarayonlari, iqtisodiyotning shaffofligini va samaradorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Hozirgi kunda moliyaviy instrumentlarni hisobga olishda mavjud bo'lgan standartlar va me'yorlar, ayniqsa Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) asosida qurilgan. Bu standartlar moliyaviy instrumentlarning qanday qilib to'g'ri baholanishi, ularni hisobga olish jarayonida qanday talablarga rioya qilinishi kerakligini belgilaydi.

Moliyaviy instrumentlarni to'g'ri hisobga olish va baholash, kompaniyaning moliyaviy hisobotlari sifatiga bevosita ta'sir qiladi. Hisobotlarning aniq va ishonchli bo'lishi, investorlarning qaror qabul qilish jarayoniga yordam beradi va bozor sharoitlarining real holatini aks ettiradi.

Moliyaviy instrumentlarning xilma-xilligi va ularning murakkabligi, hisobga olish va baholash jarayonlarida bir qator qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Masalan, derivativlar, obligatsiyalar, aksiyalar va boshqa moliyaviy vositalarning o'ziga xos xususiyatlari, ularning qiymatini belgilashda turli baholash usullarini talab etadi. Bu esa, hisobga olish jarayonining aniqligi va ishonchliligini ta'minlash uchun zamonaviy yondashuvlar va metodologiyalarni izlashni zarur qiladi.

Shuningdek, moliyaviy instrumentlar bozorlaridagi o'zgarishlar, iqtisodiy sharoitlarning o'zgarishi va siyosiy holatlarning ta'siri kabi omillar, hisobga olish va baholash jarayonlarini yanada murakkablashtiradi. Shu munosabat bilan, moliyaviy hisobotlarda aks ettiriladigan ma'lumotlarning qanchalik to'g'ri va ishonchli ekanligini ta'minlash muhimdir.

Moliyaviy instrumentlarni hisobga olish va baholash jarayonlariga doir tahlil quyidagi asosiy jihatlarni o'z ichiga oladi:

- Moliyaviy instrumentlar turli xil xususiyatlarga ega, masalan, derivativlar, aksiyalar, obligatsiyalar va boshqa moliyaviy vositalar. Har bir instrumentning o'ziga xos risklari, foydalari va bozor sharoitlariga moslashuvchanligi bor. Ushbu xususiyatlarni to'g'ri tushunish, ularni hisobga olish va baholashda zaruriy shartdir.

- Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (9-MHXS) moliyaviy instrumentlarni hisobga olishda yagona asosiy qoidalarni belgilaydi. Bu standartlar yordamida, kompaniyalar moliyaviy instrumentlarni to'g'ri baholash va hisobga olishni ta'minlashlari mumkin. (9-MHXS), masalan, moliyaviy instrumentlarni baholashda yangi yondashuvlar kiritadi, jumladan, baholashning fair value (adiylik qiymati) va amortizatsiyalangan qiymat usullari.

- Moliyaviy instrumentlarni baholashda bir qator usullar qo'llaniladi, masalan, diskontlangan naqd pul oqimlari usuli, bozor qiymatlari va tarixiy xarajat usuli. Ushbu usullarning har biri o'zining afzalliklari va kamchiliklariga ega. Misol uchun, diskontlangan naqd pul oqimlari usuli, kelajakdagi naqd pul oqimlarini hisobga olib, instrumentning qiymatini aniqlashda juda foydali bo'lishi mumkin, lekin u ko'plab farazlarga asoslanadi.

- Moliyaviy instrumentlarni hisobga olish jarayonida bir qator muammolar yuzaga keladi. Masalan, baholash jarayonida yuzaga keladigan noaniqliklar, moliyaviy hisobotlarning shaffofligi va qiyinchiliklar. Boshqa muammolar esa, global moliya bozorlaridagi o'zgarishlar va iqtisodiy sharoitlarning tez o'zgarishi bilan bog'liq. Bu holatlar kompaniyalar uchun

qiyinchiliklar yaratishi mumkin va ularning moliyaviy hisobotlariga salbiy ta'sir ko'rsatishi ehtimoli mavjud.

○ Moliyaviy instrumentlarni hisobga olish va baholash jarayonlarini yaxshilash uchun bir qator tavsiyalar berilishi mumkin. Masalan, zamonaviy texnologiyalarni, masalan, big data va sun'iy intellektni qo'llash, hisobga olish jarayonlarini avtomatlashtirish va nazoratni kuchaytirish mumkin. Bu, o'z navbatida, moliyaviy hisobotlarning aniqligini va ishonchliligini oshirishga yordam beradi.

Shu bilan birga, moliyaviy instrumentlarni hisobga olish va baholash jarayonida zamonaviy yondashuvlar va metodologiyalarning ahamiyatini ta'kidlaydi. Bu jarayonlar iqtisodiy barqarorlik va moliyaviy hisobotlarning sifatini oshirishga xizmat qiladi. Natijada, moliyaviy instrumentlarning hisobga olish va baholash jarayonlarini yanada samarali tashkil etish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni taqdim etadi. Moliyaviy instrumentlar nafaqat kompaniyalar, balki keng iqtisodiy tizim uchun ham ahamiyatli bo'lib, ularning to'g'ri hisobga olinishi va baholanishi moliyaviy shaffoflik va ishonchlilikni ta'minlaydi.

Yuqorida keltirilgan tahlil asosida, moliyaviy instrumentlarni hisobga olishda qiyinchiliklar va muammolarni hal etish uchun quyidagi asosiy natijalar va tavsiyalar ishlab chiqildi:

- Moliyaviy instrumentlar uchun baholash usullarini zamonaviy texnologiyalar va innovatsiyalar bilan boyitish zarur. Bu, masalan, sun'iy intellekt va big data texnologiyalarini qo'llash orqali amalga oshirilishi mumkin.
- Moliyaviy instrumentlarni hisobga olishda moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga (MHXS) qat'iy rioya qilish moliyaviy hisobotlarning sifatini oshiradi va investorlarning ishonchini kuchaytiradi.
- Moliyaviy hisobotlarda aks ettiriladigan ma'lumotlar aniq va shaffof bo'lishi zarur. Bu, investorlar va boshqa manfaatdor tomonlar uchun moliyaviy qarorlar qabul qilishda muhimdir.

- Moliyaviy instrumentlarni hisobga olish va baholash bo'yicha mutaxassislarning malakasini oshirish va ularni zamonaviy amaliyotlar bilan tanishtirish muhim ahamiyatga ega.

- Moliyaviy instrumentlarni hisobga olish jarayonida doimiy tahlil va nazoratni amalga oshirish, muammolarni erta aniqlash va bartaraf etishga yordam beradi.

Natijada, moliyaviy instrumentlarni hisobga olish va baholash jarayonlari yanada samarali va ishonchli bo'lishi mumkin. Bu jarayonlarni takomillashtirish, iqtisodiy barqarorlikni saqlab qolish va moliya bozorlarining shaffofligini oshirishga yordam beradi. Maqola, ushbu jarayonlarni yanada rivojlantirish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni taqdim etish bilan birga, moliyaviy instrumentlarning global iqtisodiyotdagi rolini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

XULOSA

Xulosa qilganimizda moliyaviy instrumentlarni hisobga olish va baholash jarayonining ahamiyatini, murakkabligini va zamonaviy talablarga moslashuvini tahlil qiladi. Moliyaviy instrumentlar, iqtisodiy faoliyatning ajralmas qismi bo'lib, ularning to'g'ri hisobga olinishi va baholanishi, nafaqat kompaniyaning moliyaviy holatini, balki butun iqtisodiy tizimning shaffofligini va barqarorligini ta'minlaydi.

Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS) doirasida moliyaviy instrumentlarni hisobga olish va baholash bo'yicha mavjud talablar, muammolar va echimlar haqida batafsil ma'lumot berilgan. Baholash metodologiyalarini modernizatsiya qilish, ehtiyotkorlik va shaffoflikni oshirish, shuningdek, mutaxassislarning malakasini rivojlantirish kabi tavsiyalar keltirilgan. Bu tavsiyalar, moliyaviy instrumentlarni hisobga olish jarayonini samarali tashkil etish uchun zaruriy yo'nalishlarni belgilaydi.

Natijada, moliyaviy instrumentlarni hisobga olish va baholash jarayonlarining yanada samarali va ishonchli bo'lishini ta'minlash, iqtisodiy barqarorlikni saqlash va moliya bozorlarining shaffofligini oshirishga yordam beradi. Moliyaviy instrumentlar bilan ishlashda zamonaviy yondashuvlar va

metodologiyalarni qo'llash, kompaniyalar va investorlarga raqobatbardoshlikni oshirish, risklarni boshqarish va moliyaviy qarorlar qabul qilishda aniq va ishonchli ma'lumotlarga ega bo'lish imkoniyatini yaratadi va moliyaviy instrumentlarning global iqtisodiyotdagi roli va ahamiyatini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

- 1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24 fevraldagi «Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PQ-4611-son Qarori. <https://lex.uz/docs/4746047>.
 - 2.D.E.Norbekov, A.N.To'raev, Sh.Sh.Raxmonov. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari. O'quv qo'llanma. T.: Iqtisod-moliya, 2019. -332 b.
 - 3.Abdurakhim Turaev, Tae-Hyoung Mun. Impact of the Introduction of New ISA on Uzbekistan's Auditing Environment. Journal of international trade and commerce. Vol 16, 4, Avgust 2020 (pp61-73).
- MHXS (IFRS) 9 "Moliyaviy instrumentlar" nomli moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari.